

BAHADIR KALEAĞASI

SİYASAL GÜCÜN KOORDİNATLARI

Demokrasilerde anayasa mahkemesi ve sayıştay önemli bir denge ve denetim unsuru.

Ayrıca parti dışı ve içi muhalefet, medya, sivil toplum, sendikalar ve özel sektör gibi farklı aktörler hiçbir başkan veya başbakanı tek hâkim olarak bırakmaz.

Topluma karşı 'saydamlık' ve 'hesap verebilirlik' iki seçim arasında kalan dönemin temel demokratik özellikleridir. Ülkenin hayrınadır böyle olması

Ufukta rejim tartışması var.

Cumhuriyet veya padişahlık anlamında değil. Üniter devlet, federal düzen, demokrasi, askeri diktatörlük veya dinsel otoriter rejim gibi boyutlarda da değil. Bu konular her zaman tartışılır, gündeme renk katarlar. Şimdi söz konusu olan, rejimin anayasal niteliği açısından başlayan süreç.

Çünkü yörüngeye girdik. Belki iki, belki dört yıl içinde halkın seçtiği bir Cumhurbaşkanı olacak. Seçim iki turlu. Anahatları ile şöyle bir senaryo bekliyor ülkemizi:

Cumhurbaşkanı seçimi kılavuzu

- İlk tur için adaylar açıklanacak. Her siyasal parti kendi adayını öne sürme eğiliminde olur.
- Fakat her parti içinde liderler dışında da aday adayları belirebilir. Çünkü bazı kamuoyu yoklamaları ikinci turdaki olası rakip karşısında en şanslı aday olarak başka bir kişiye işaret edebilir. Bu kişi liderle aynı siyasal aileden fakat daha az yıpranmış, daha bilge, daha dinamik, daha birleştirici, daha yeni veya mevcut konumu sayesinde halkın gözünde daha "cumhurbaşkanı" olarak algılanabilir.
- Sonuçta adaylar açıklanacak ve seçmen sandığa gidecek. En çok oy alan iki aday ikinci tura kalacak. Bu noktada açık ara ile bir birinci ortaya çıkabilir. İkinci ise birkaç aday arasından kıl payı farkla sıyrılabilir. Nasıl olursa olsun, ikinci tura kalan her iki kişi de Türk halkının ilk seçtiği Cumhurbaşkanı olmaya çok yakın.
- Diyelim ki bu iki kişiden biri *[buraya aklınızdan geçen bir isim koyun]*, diğeri de *[buraya da gönlünüzden geçen ismi koyun]*. İkisinden biri kesin ve doğal olarak yüzde elliden fazla oy alacak. Türk siyaset ve seçmen psikolojisi açısından yepyeni bir durum. Bu önemli çünkü bazen şöyle görüşler ifade ediliyor siyasal sohbetlerde: "Yok arkadaş bu kişi Türk halkından asla yüzde elli oy alamaz". "Peki ya öbürü?". "O ise imkânsız, Türk halkı onu cumhurbaşkanı yapmaz". Hâlbuki ya o, ya da öbürü. İkinci turda iki adaylı seçim pusulası olacak ve biri mutlaka yüzde elliden fazla oy alacak.
- İki tur arasındaki bir veya iki haftalık zaman önemli. Her iki aday da kendilerine ilk turda oy vermeyen seçmenlerden oy almak zorunda. Bu dönemde ilk turda kaybeden adaylar seçmenlerine diğer iki adaydan birine destek olmaları için telkinde bulunabilir. Adaylar arasındaki bir televizyon tartışması da kararsız oylara kitlesel olarak yön verebilir.
- İlk turda ikinci gelen aday, ikinci turu önde bitirebilir. İki tur arasındaki medya, seçmen seferberliği ve kampanya performansı önemli. Başka etkenler de devreye girebilir: ilk turda kaybeden adaylara oy veren seçmenlerin ikinci turdaki adaylardan hangisini kerhen de olsa ötekine yeğledikleri etkili olur. İkinci turdaki adaylardan birine karşı fiilen bir tepki bloğu da oluşabilir.
- İkinci turun akşamında, basit bir oylama olduğu için kazanan belli olmalı. Başa baş bir yarışın sonucu ise ertesi sabaha veya itiraz süreçlerine neden olabilir.

Böylece Türkiye'nin halk tarafından seçilmiş ilk Cumhurbaşkanı göreve gelir. Peki bu bir rejim değişikliği midir?

Başkanlık rejimi mi?

Parlamente demokrasiden, başkanlık ya da yarı başkanlık seçimine geçiş mi olacak? Anayasa'da bugünden o güne Cumhurbaşkanı'nın yetkileri arttırılmaz ise yanıt "hayır, köklü bir ani değişim olmayacak". Fakat evrim kaçınılmaz. Halkın çoğunluğunun seçtiği bir cumhurbaşkanının sahip olduğu anayasal yetkiler siyasal güç hallerine dönüşecek. Devlette üst düzey atamalardan, yasaları veto yetkisine, dış ilişkilerden ülkenin temel sorunları karşısında kamuoyuna yön vermeye geniş bir hareket alanı somutlaşacak.

Tabii Cumhurbaşkanı ile hükümet ve meclis arasındaki üçgende kalan siyasal dengeleri belirleyecek birçok etken var.

Mevcut anayasal çerçevede bir dizi senaryoyu en etkili konumdan, en karmaşık olanına doğru şöyle sıralayabiliriz:

1. **Cumhurbaşkanı kendi siyasal hareketinin lideri ve bu parti mecliste mutlak çoğunluk sahibi.** Bu hipotezde Cumhurbaşkanı hükümet üzerinde önemli bir icra etkisine sahip olur. Başbakanı ve bakanları belirler, genel siyasal yönelimlerin önderi olur.
2. **Cumhurbaşkanı siyasal hareketinin lideri ve bu parti bir koalisyon hükümetinin büyük ortağı.** Bu durumda hükümetin ortakları aralarında anlaştığı ölçüde Cumhurbaşkanı yine etkili olur. Fakat artık başkanlık sistemine evrim görecelidir.
3. **Cumhurbaşkanı siyasal hareketinin lideri fakat partisi koalisyon hükümetinin küçük ortağı veya çok ortaklı koalisyon var.** Cumhurbaşkanı bu dönemde halkın gözünde partiler üstü bilge kişi konumunu pekiştirmeye çalışır. Sık sık partiler arası arabuluculuk yapmak zorunda kalarak da olsa, anayasal yetkilerini rahat kullanmaya devam eder.
4. **Cumhurbaşkanı siyasal hareketinin lideri değil.** Lider başbakan. Partisi ise tek başına hükümet ya da koalisyon ortağı. Veya Cumhurbaşkanı olduktan sonra partisinde yeni bir lider öne çıkıyor... Bu durumlarda siyasal rejimin evrimi yumaklaşır. Kişilere, olaylara, krizlere, toplumsal dönüşüm aşamalarına göre senaryolar farklılaşır.
5. **Cumhurbaşkanı kendi siyasal hareketinin lideri ve bu parti hükümette değil.** Başbakan Cumhurbaşkanı'nın siyasal rakibi. Bu yeni bir siyasal arena demek. Cumhurbaşkanı anayasal yetkilerini sonuna kadar kullanabilir, isterse anamuhafet gibi hareket edebilir. Veya bir sonraki seçimleri dikkate alarak 'devlet adamı' kimliğini vurgular. Muhtemel rakibi olacak başbakana karşı 'cumhuriyetin başkanı' konumunu pekiştirmeyi dener.
6. **Bu senaryoların daha pek çok değişken etkeni var.** Kural 5+5. Bir seçilen bir daha aday olabilir. Örneğin, mevcut cumhurbaşkanı ilk beş yılını doldurmakta ise, bir sonraki seçimde yine yüzde elliden fazla oy alma gereği denkleme dâhil olur. İkinci dönemindeki bir cumhurbaşkanı için ise, tarihsel rolü açısından geriye somut etkiler bırakma hedefi de devreye girer.

Demokratik rejim modelleri

Türkiye her ne kadar kendine has bir ülke olsa da, rejimin evrimini daha iyi izlemek için ileri demokrasilere genel bir bakış yararlı olabilir. İki temel demokratik rejim var: Amerika'daki başkanlık rejimi ve Avrupa ile Japonya'daki parlamente rejim.

ABD'nin 1787 tarihli anayasasının ilham kaynağı İngiltere. İngiliz demokrasinin tarihsel evriminde o dönemde geçmekte olduğu aşamanın bir yansıması. Londra'daki kralın yetkilerine sahip, fakat seçimle işbaşına gelen bir Başkanlık tasarlanmış George Washington için. Başkanın Kongre ile ilişkileri de, o zamanki İngiltere kralı ile parlamentosu arasındaki ilişkiye benzer. Birbirinden bağımsız iki güç, fakat yasama sürecinde kralın da rolü var.

ABD kalıcı bir anayasal düzene kavuşurken, İngiltere'de bu rejim evrimine devam etti. Kral tamamen simgeselleşti. Avrupa modeli parlamente demokrasi gelişti. Hükümetin meşruiyet kaynağını parlamentodan aldığı ve iki kurumun birbirini denetleme ve dengeleme haklarının olduğu; güvenoyu, gensoru, erken seçim, parlamentonun lav edilmesi gibi yetkilerin öngörüldüğü bir rejim.

Avrupa ölçeğinde incelendiğinde farklı parlamente rejim modelleri belirlemekte:

1) Kabine hükümeti: Tek parti iktidarı. Siyasal güç başbakan ve çevresindeki önemli bakanlardan oluşan bir dar kabinede odaklanmıştır. Başbakanın meclise de hâkim olduğu ve istediği yasaları kolaylıkla çıkarabildiği bir sistemdir. Meclisteki tek parti çoğunluğunun kaynağında ülkenin siyasi geleneği, dar bölgeli seçim sistemi ve siyasi konjonktür gibi çeşitli nedenler olabilir. Bazı durumlarda küçük bir partiyle koalisyon hükümeti kurunca da bu sistem işler. İngiltere bu grubun en tipik örneği. İspanya, İtalya (Berlusconi'li) İrlanda, Yunanistan, Portekiz, İsveç, Macaristan ve nispeten Almanya gibi başka örnekleri de var.

2) Partitokrazi: Hükümetin birçok parti tarafından seçim sonrası pazarlıklarla kurulduğu sistem. İktidarın asıl kaynağı hükümetten parti genel merkezlerine kayar. Parti başkanları hükümete girmeyebilir. Kararlar parti liderleri arasında alınır. Uzlaşma arayışı ve her an hükümetin bozulması olasılığı siyasi gündeme renk verir. Diğer taraftan, uzlaşma ile alınan kararların toplumsal desteği daha geniş halkalara yayılır. Bazen zor reformlar başarılabilir. Bu sistemin en tipik örneği Belçika. Hollanda, Lüksemburg, İsviçre, İtalya (Berlusconi'siz) ve zaman zaman Türkiye ve Danimarka gibi ülkelerde gözlemlenir.

3) Yarı-başkanlık rejimi: Fransa'da De Gaulle için 1958'de tasarlanan sistem. Klasik parlamenter demokrasinin üzerinde, bir de halkın seçimiyle işbaşına gelen Cumhurbaşkanı var. Konumu diğer Avrupa ülkelerindeki krallar veya Cumhurbaşkanı gibi simgesel veya sınırlı değil. Başbakanın tayininden, meclisin lav edilmesine, yasaları veto hakkından, dış politikaya uzanan geniş yetkileri var. Bu sisteme en çok yaklaşan diğer Avrupa ülkeleri Polonya ve Romanya. Ayrıca, Avusturya, Portekiz ve Finlandiya gibi bazı ülkelerde de seçimle işbaşına gelerek değişik derecelerde anayasal yetki sahibi olan cumhurbaşkanları var.

Teoride ve pratikte siyasal güç

Rejim farklılıkları uygulamada ülkeler arası önemli ayrımlar getiriyor. Örneğin, mecliste rahat çoğunluk sahibi bir İngiliz başbakanı dünyanın kendi ülkesinde en kudretli seçilmiş lideri. Ne Washington'daki Başkan gibi Kongre ile ilişkileri gözetmek, ne de Lahey'deki meslektaşları gibi koalisyon içi dengelerle uğraşmak zorunda. Üstelik İngiltere'de 'devlet başkanı' olan kral veya kraliçenin, Belçika'daki kuzeninin aksine, asgari de olsa siyasal yetkisi yok.

Fransa Cumhurbaşkanı ise devletin başı olmanın simgesel ve anayasal gücüne sahip. Ayrıca mecliste kendi partisinden bir çoğunluk varsa, hükümet de fiilen Cumhurbaşkanı'nın denetiminde oluyor. Bu senaryoda Fransa Cumhurbaşkanı görevi boyunca "seçilmiş kral" kimliğine bürünebilmekte. Örneğin geçmişte De Gaulle bugün Sarkozy. Mitterand ve Chirac da başkanlıkları döneminde kendi partileri hükümetteyken birer 'seçilmiş kral' oldular. Fakat her ikisinin de başkanlıkları sırasında bir genel seçim sonucunda rakip parti mecliste çoğunluğu ve dolayısıyla hükümeti devraldı. Böylece her ikisi de "iktidarda ortak ikamet" ("co-habitation") deneyimini tattılar. Bu dönemlerde cumhurbaşkanlığı görevinin anayasal sınırları içine çekildiler. İronik olarak, her ikisi için de fiilen icraattan uzaklaştıkları bu dönemler halkın gözünde itibarlarını yükseltti ve bir sonraki seçimleri kazanmalarını sağladı. Fransa tarihinin diğer iki cumhurbaşkanı Pompidou ve Giscard ise, görevlerini mecliste kendi partilerinin eşit ortak olduğu koalisyon desteği ile geçirdiler.

Tabii demokrasilerde anayasa mahkemesi ve sayıştay önemli bir denge ve denetim unsuru. Ayrıca parti dışı ve içi muhalefet, medya, sivil toplum, sendikalar ve özel sektör gibi farklı aktörler hiç bir başkan veya başbakanı tek hâkim olarak bırakmaz. Toplumla karşı 'saydamlık' ve 'hesap verebilirlik' iki seçim arasında kalan dönemin temel demokratik özellikleridir. Ülkenin hayırnadır böyle olması.

Türkiye gibi hızlı ekonomik büyüme zorunluluğundaki bir ülkede rejimin niteliği önemli. Koalisyon hükümetleri siyasal belirsizlik, uzun süren tek parti dönemleri aşırı merkezîyetçilik yaratabilmekte. Seçilmiş bir Cumhurbaşkanı ise kendi başına ne mutlak olumlu, ne de ille ki olumsuz bir seçenek. Anayasa, kurumlar, siyasal dengeler, liderler, liderciler...

Bunların ötesinde en iyi demokratik modelin asıl belirleyici etkeni her zaman "insan". Yani özgürlük ve hukuk. Ve de eğitim, kültür, yaratıcılık, girişimcilik, sosyal haklar ve toplumsal sorumluluk.

